

HUNOK ÉS NEM CSAK JEZSUITÁK

SZÖRÉNYI László

Desericzky Ince – mint közismert – római kiküldetése idején, mint a piarista rend generális asszisztense és számos római tudományos társaság, többek között az Árkádia Akadémia megbecsült munkatársa, a vatikáni könyvtár és a Biblioteca Casanatense legszorgosabb olvasója fogott neki hatalmas méretű östörténeti munkájának, amely a *De initiis ac maioribus Hungarorum commentaria* címet viseli. Azonban munkáját hirtelen félbe kellett hagynia, mert – mint a két könyvből álló és majd csak később, 1748-ban Budán megjelentetett első kötet végén ő maga elmondja az 1746. április 22-én kelt, ΑΠΟΣΤΡΟΦΗ-nak nevezett utóhangban – XIV. Benedek pápa hirtelen arra utasította, hogy rendkívüli követeként azonnal induljon el Bukarestbe, a Maurocordato családból származó Konstantin vajdához, hogy bizonyos ügyekben tárgyaljon vele. Reméli, hogy félbehagyott munkáját lesz még alkalma folytatni.

Bíró Márton veszprémi püspök, Mária Terézia magyar kancellárja tudta csak rábírnia a Bukarestből a vajdára gyakorolt ortodox egyházi befolyás miatt dolgavégezetlenül távozni kényszerülő és meg is betegült történetírót, hogy legalább a Rómában egyszer már nyomdába adott kéziratot engedje át neki kiadásra. Ez jelent meg azután 1748-ban Budán az özvegy Nottenstein Veronikánál. (A további öt kötetre még hosszú évekig kellett várnia a közönségnek.) Érthető tehát, hogy Bíró püspök változtatás nélkül kinyomtatta a könyv római cenzúráztatásának dokumentumait. Ezzel nem csupán a hazai cenzúrárt kerülte ki, hanem egyúttal bizonyíthatta a szerzőnek a világegyház központjában kivívott tekintélyét is. Nem kevesebben, mint öten cenzúrázták a kéziratot. Közülük az első a genovai piarista kollégium hajdani lektora, jelenleg a római központban a Szent Pantaleon-templomban teológus, Henricus a S. Stephano; ő kiemeli, hogy a szerző östörténeti kutatásai igen alaposak, ezenfelül csodálatra méltónak ítéli stílusa eleganciáját és súlyát. A második, Paulinus a S. Joseph, maga is asszisztens generális és a La Sapienzán retorikaprofesszor, azt tartja figyelemreméltónak, hogy a szerző ítélete biztos alapokon nyugszik, műveltsége nem mindennapi, szavai súlyosak és fénylenek, végül pedig hogy a régiségre vonatkozó, iszonyatosan ellentmondásos vélekedések között rendet tud teremteni. A negyedik maga a rendfőnök, Joannes Didacus a Matre Dei: ő

megállapítja, hogy az általa felkért lektorok mindenben megfelelőnek találták a kéziratot, ezért a maga részéről is engedélyezi. A legfontosabb fórum azonban, ahol a kéziratnak meg kellett állnia a helyét, az természetesen a domonkosok által vezetett és a könyvnyomtatást is felügyelő indexhatóság volt. Itt Dominicus Gentis, Kölnben doktorált professzor, a Collegium Casanatensében, a német nemzet római házában működő teológus vállalta a vizsgálatot. Ő az egyetlen, aki ismeri Desericzky korábbi, Rómában nyomtatott művét (*De cultu litterarum Hungariae vindicatio*), és ezért joggal állapíthatja meg, hogy ebben az újabb könyvében a szerző fő célja, hogy újra, azon történelmi pillanatban, amikor polgár- és nemzettársai az igazság védelmére, Mária Terézia királynőért harcolnak győzhetetlen fegyvereikkel egész Európában, akkor ő a maga részéről tudós tollával nemzetének igazsága és ékessége érdekében vitézül visszaverje a híres nemzete gyalázatára jogtalanul összefércelt különböző hazugságokat. (Szeretném megjegyezni, hogy a magyar kultúra védelmében, 1743-ban írott könyvéről itt most nincs időm beszélni, de erről írtam már, s e tanulmányom olaszul és magyarul is meg fog jelenni.)

Bíró Márton püspök előszava, amelyet egyenesen az akkor hétéves trónörökösnek, a későbbi II. Józsefnek ajánl, teljes nyíltsággal helyezi Desericzky őstörténeti kutatásait történelmi, illetve aktuálpolitikai kontextusba. Hiszen magának az akkor még csecsemő trónörökösnek első szereplésétől, azaz attól a perctől eredezteti az osztrák örökösödési háború kedvező fordulatát, hogy édesanyja Pozsonyban a magyar rendek előtt gyermekével a karján jelent meg. „Ó, fenséges Herceg! Országunk főemberei, alighogy megpillantottak téged Pozsonyban tartott ülésükön, felséges édesanyád karján, rögtön úgy néztek rád, mint a Numa idejében az égből hullott szent pajzsokra a rómaiak, avagy a Palladiumra a trójaiak, és ezért immár nem saját birtokukért, hanem Éretted, a királyok és császárok Benned újjászülető legszentebb rendjéért gondolták, hogy harcolniuk kell! Ki is írták a sorozást, felállították az ezredeket, szállították a fegyvereket: mindnyájuk vagyona, kincsei, élete és vére a Te győzelmednek és boldogságodnak lett felajánlva.”

Lássuk tehát, hogy az első olvasók, vagyis a cenzorok és a kiadók észrevételei mennyire állanak meg egy mai olvasó szemében. Ami a tudományos érdemeket illeti, az – mint Vásáry István kimutatta – főleg abban áll, hogy egyrészt erélyesen és végleg sikerült tisztáznia azt, hogy a II. Pius pápa óta fantomként könyvről könyvre vándorló Jugaria mint a magyarok, illetve a hunok őshazája, végleg kiiktatandó ebből a

szövegösszefüggésből; másrészt pedig végre közölte a Julianus-jelentést, amelyet annak korábbi megtalálójá, a jezsuita Cseles Márton végül is nem tett meg. Most azonban nem erről szeretnék beszélni, még csak nem is további érdemeiről az antik és újkori források értelmezésében, nem is valóban egyedülálló szárnyalású és a pátosztól a legmélyebb szarkazmusig terjedő latin stílusáról, hanem arról, hogy hogyan csoportosította, mégpedig két pólus köré a magyarokra származásuk miatt szórt rágalmakat. Az első pólus a kényesebb, hiszen érinti a dinasztíát: ez a németek elődjeiként tekintett gót, illetve magukat a különböző germán törzsekhez sorolható történetírók hazugságai, a másik pólus pedig a szarmaták rágalmai, hiszen őket a kor szokása szerint a szlávok őseinek tekinti, és ennek folytán az oroszokkal nagymértékben összefonódott Jugaria kérdése mint vállalandó vagy elvetendő őshazáé.

Desericzky természetesen még nem ismerhette Kézai később előkerült krónikáját, de ő is ott kezd, ahol az, vagyis Jordanesszel. A derék ravennai püspök – mint tudjuk – a gótok által a pusztába száműzött varázslónők (alirumnák) és az őket megkörményező ördögök nászából származtatja a hunokat. Kézai annak idején filozófiai és teológiai alapon bizonyította, hogy az ördögök nem nemzőképesek, Desericzky más utat választott. Nem csupán azt próbálja bizonyítani, hogy a mocskos mesét Jordanes maga koholta, mert ahol ugyanezen művében (*De rebus Geticis*) más forrásból merít, ott esze ágában sincs előállania az ördögmesével, hanem azt is, hogy a gót történetírót elsősorban saját sértett nemzeti büszkesége bírta rá erre a képtelen rágalomra. Idézzük: „De mivel Jordanes könnyű kézzel kente rá a hunokra mocskos hazugságát, el sem tudom képzelni, hogy milyen érzéssel olvasná azt és főleg, hogy mit érezne olvastakor annak, amit utána az ő gótjai nevének eredetéről Szamosközy ránk hagyományozott és amit mi igen nehezen, de szégyenérzetünket megtagadva ideszövnünk: »A gót névnek az eredetét – mondja ő – bírlalhatod Albicustól, Zsigmond császár és magyar király orvosától, akit később prágai érsekké jelöltek és akiről Bonfini, továbbá Pius pápa is a lengyelek krónikájában említést tesz. Ő ugyanis így ír azon kis könyvében, amelynek címe *De complexionibus gentium* (megközelítő fordításban: *A nemzetek alkatáról*): A gótokat a hunok jövetelére szinte páni félelem kerítette hatalmába, és ezért Pannónia birtoklásáról azonnal lemondtak és megindultak Illíria irányába. A hunok azonban tüstént nyomukba eredtek és a Dunán való átkelés közben nagy vérfürdőt rendeztek köztük. És mivel egyáltalán nem viselkedtek a veszedelemben az ellenség érkezésekor férfíúhoz méltóan, hanem rút gyávaságból hátat

fordítottak, ezért azokat, akiket a csatában élve fogtak el, azzal a gyalázzal jegyezték meg, hogy nadrágjukat, amelyet a hunok gatyának neveznek, lehúzták fenekükről és vastagabb szarba áztatva, amelyet ők félelmükben önkéntelenül is hasmenéssel eregettek ki magukból, a foglyok fejére húzták. És éppen ezért, ami azelőtt segglyukuk, az most szájuk eltakarója lett. Így tehát mind a háborútól, mind a háborúban szenvedett gyalázztól megnyomorodván, a hun szó alapján azután már katonai gúnyolódással *gótnak*, vagyis *gatyásnak* nevezték. És ezért van, hogy Dominicus Niger megerősíti, hogy az ázsiai Szkítiát, a gótok régi hazáját a lakók még ma is *Sargatiának* nevezik, amely a *szar* és a *gatyá* szóból van összetéve.«” Eddig az idézet, amelyet Desericzky egyébként Toppeltinustól, azaz Töppelt Lőrinctől vesz. (Azt természetesen elhagyja, hogy Toppeltinus, aki erdélyi szászként saját magát *gótnak* tartja, illetve a gótok, vagyis az általa a gótokkal azonosnak tartott geták leszármazottjának, idézi ugyan Szamosközy elveszett őstörténeti művéből ezt az elveszett töredéket, de azt is hozzáteszi, hogy ez természetesen csupán rágalom, amely lemállik rólunk! Bartoniek Emma joggal állapította meg, hogy a fiatalon elhunyt szenvedélyes Toppeltinus legfőbb jellemzője az önmardosó gúny. Egyébként a huszitaság vádjával lemondásra kényszerített Albicus esete sem kutya: kénytelen volt Magyarországra menekülni és itt halt meg, Zsigmond mindvégig oltalmazta. A gatyás rémtörténet tőle származik, tehát ő a németeket még talán a magyaroknál is jobban utálta. Esetleg igaza lehetett azoknak a korabeli cseheknek, akik Zsigmondban magyar disznót láttak, avagy pedig Kont vitéznek és társainak lett volna igaza, akik természetesen cseh disznónak tartották a királyt?! Nem térhetünk ki a kérdés elől azzal, hogy korát megelőző multikulturális disznó volt.)

Még egy apró, de rendkívül fontos megjegyzést is tesz, amikor II. Pius pápáról megjegyzi, hogy ő nyilván azért adhatott hitelt az ismeretlen veronai utazó által közvetített, orosz forrásból származó híreknek a messze északon fekvő állítólagos őshazáról, mert lelkileg a császár mellett betöltött, hosszú ideig tartó állásánál fogva a németek mellett volt elkötelezve, és ezért ellenszenvet érzett a magyarok iránt! (Szerintem ez a finom megjegyzés elég pontosnak nevezhető Enea Silvióról, akár még a legutóbbi kutatásokat is figyelembe véve.)

Meglepő fordulattal azonban az első könyv második fejezetében azokat az állításokat tárgyalja, amelyek valamilyen módon a germánoktól eredeztetik a hunokat, a harmadik fejezetben pedig hirtelen ugrással a jelenben teremve hangsúlyozza, hogy jelenleg Mária

Terézia alatt nem lehet többé gyűlölködésről beszélni a magyarok és a németek között, hiszen a magyarok segítsége mentette meg és menti meg egyfolytában VI. Károly lánya és annak férje birodalmát. Csattanós bizonyítékként ehhez a gondolatmenethez mellékeli azt a latin levelet, amelyet a királynő 1744. július 13-án intézett Pálffy János nádorhoz abból az alkalomból, hogy a magyar seregek diadallal átkeltek a Rajnán. A királynő ebben a levélben többek között így ír: „Ön előtt bizonyára ismeretes, hogy minden időben minden szeretettel és bizalommal viseltetem a számomra oly drága nemzete iránt; meg lehet arról győződve, hogy ez az érzelem és ez a bizalom napról napra csak növekszik. [...] Ennélfogva semmi sincsen, amit meg ne tennék minden egyes alkalommal a magyarok értékeléséért és hiteléért. Nincs olyan jócselekedet sem, amit önkéntesen és hálás lélekkel meg ne tennék az ország javára.”

Ami pedig a szarmatakérdést illeti, az a második könyv negyedik fejezetétől játssza a főszerepet. Először Otrókócsi Fóris festői leírását idézi a Jugariában uralkodó borzalmas nyomorról. Utána gúnnyal megjegyzi: „No tehát, ezt a háromszorosan, sőt négyszeresen boldog hazát jelölték ki nekünk a kései kor írói, mint hunoknak és magyaroknak őshazául. Igaz, hogy korábban nem tudott róla senki, de ők azzal dicsekednek, hogy rátaláltak. Ha ők már itt bolondoskodnak, akkor lépünk közelebb és vegyük szemügyre a dolgot.”

A leghevesebben támadja az oroszokat, akik – erre sok forráshelyet hoz – saját birodalomépítő imperialista propagandájuk részévé tették azt, hogy Juhria a cárok felségcímeinek bokrában is szerepel. Mivel ők saját szláv népetimológiájuk alapján egyértelműen azonosították az északnyugat-szibériai tartományt és Magyarországot, ezért azzal dicsekedtek, hogy ők már meghódították azt az országot, amelyből a hajdani világhódító hun Attila, a magyarok ősapja is származott. Ezzel kimondatlanul is bejelentették igényüket Magyarország meghódítására. A legfelháborítóbbnak Desericzky Nagy Péter kijelentését tartja, amelyről Bél Mátyás *Adparatus*ából értesült. Eszerint a Lengyelországban bujdosó hazánkbeli fejedelemnek azt vetette oda a cár, hogy 'a magyarok az ő uralma alá tartozó emberek, mert hiszen Juhriából szöktek meg'! Az oroszokról elmondja, hogy általában kurvázkodók, házasságtörők, részegesek, de legfőképpen hazugok. Idéz egy közmondást, mely szerint az oroszoknak még azt sem lehet elhinni, ha azt hazudják, hogy ők hazugok. Tehát minden orosz tanú, akire általában névtelenül hivatkozik egy-egy nyugati történetíró vagy utazó, nem a valóságról beszél,

hanem egy poshadt és bűdös hazugságról. Sajnos a mustos sajtos béles pogácsát zabáló moszkoviták hazudozását könnyen elhiszik a lázadók vagy a nemzetünk iránt gyűlöletre és viszálykodásra hajlamos népek (példa Aventinus és Oderborn). Az egész csalásnak a lélektani alapja, hogy az oroszok büszkék, hogy ma azoktól hajtanak be adót, akiknek elődei hajdan világhódítók voltak. Holott a valóságban Szent Lászlótól kezdve a magyarok verték meg az ő őseiket, ezért jöjjenek rá végre, hogy ők maguk a hunok és magyarok hajdani szolgái vagy elfajzott szabadosai. Olyanok ők tulajdonképpen, mint a szarmaták, akiket Hérodotosz művének negyedik könyvében a királyi szkíták elfajzott, korcs utódainak tart. Néminemű szégyenkezési formulákat előrebocsátva, Desericzky szépen el is meséli a hérodotoszi történetet, melynek lényege, hogy a szkíták intenzív tejtermelést folytattak, ezért megvakított rabszolgákkal dolgoztatták meg a teheneket: az egyik belefuvolázott a tehenek nemi szervébe, a másik közben fejte őket. Majd hosszú háborúba indultak, az otthon hagyott asszonyok pedig jobb híján a vak tejesemberekkel léptek szorosabb kapcsolatba. Született is sok kis tejes gyerek. Hazajöttek a papák, velük szemben vonultak a fölcseperedett ifjak. A meghökkent férjek eleinte nehezebb tárgyakat vagdostak hozzájuk, de aztán korbáccsal verték szét őket. Ezen elfajzott ifjaktól lett a szarmata nemzet, ezeknek egyenes leszármazottai a muszkák.

Eszmetörténetileg tehát Desericzky nagy művének első kötete fordulópontot képez: lezárhatónak tartja a németellenes történeti apologetikát, az őstörténet terén is, hiszen Mária Terézia uralma alatt remélhető, hogy a jövőben olyan Habsburg–Lotaringiai-házból származó uralkodó fogja irányítani az országot, aki szereti és ismeri a magyarokat. Nem véletlen, hogy két év múlva József trónörökös magyar piarista történelemtanárt kap, Bajtay Antalt. Végtelenül szomorú, de jellemző, hogy Bajtay kézírata, amelyből magyar történelemre oktatta a jövőendő királyt, mind a mai napig kiadatlan. Ugyanebben a történelmi pillanatban azonban látja fölrémelni az orosz, illetve szláv propaganda veszélyeit, ezért lép fel minden erővel a Jugaria-mítosz ellen.

Rossz próféta volt, amennyiben Józsefből inkább lett császár, mint király, de sajnos jó próféta, amennyiben megorrontotta a muszka veszélyt. Hogy ezt pont egy Rákóczival kapcsolatos anekdota segítségével hangsúlyozza, az csupán annak köszönhető, hogy a könyvet Rómában már cenzúrázták...